

Дон Иван Мусић и „цетињски догађај“ из 1883

У историској литератури о Босанско-херцеговачком устанку од 1875-78 наилази се каткад на име дон Ивана Мусића, једног католичког војводе из тог покрета. Његово учешће у Устанку, на челу једног дела католичког становништва, обично се помиње као доказ сарадње хришћана обе вероисповести у борби са Турском.¹⁾

Та сарадња је, међутим, била незнатна због малог учешћа херцеговачких католика у борбама. Према томе ни Мусићев удео у покрету није могао бити онако угледан као удео осталих херцеговачких војвода. Не само то, него је његова акција била и различито усмерена. Па ипак је однекуд ушло у обичај да се Мусићево име ставља у ред имена прослављених војвода из тог Устанка.²⁾

Главни предмет ове расправе није да пружи материјал за опширну Мусићеву биографију. Његова историска улога не би то оправдала. Циљ је само да се, поводом једног догађаја из 1883, истакне неколико познатих, али недовољно уочених чињеница, и да се изнесу нови подаци о личности херцеговачког војводе. Све би то могло допринети да се правилније схвати његова улога у Устанку, која — по речима историчара Милана Прелога — није била довољно осветљена.³⁾ А поред тога добиће се можда и који нови податак о неразјашњеној спољно-политичкој позадини догађаја из тог покрета.⁴⁾

¹⁾ Fra Grga Martić, Zapamćenja, Zagreb 1906, 58. „Zaslužan bio je dost, držao i krajinu naoružao, a zato sam ga uvrstio, da se zna da je bilo i katolika u ustanku hercegovačkom, da ne reknu hrišćani (pravoslavni): sami smo izvojevali.“ — Шишић (Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1916, 350), Ђоровић (Историја Југославије, Београд 1933, 527) и Васиљ Поповић („Покрет од 1875 до 1878“, чланак у делу „Напор Босне и Херцеговине за ослобођење и уједињење“, Сарајево 1929, 44) забележили су га такође као борца у устанку.

²⁾ У „Споменици о Херцеговачком устанку 1875 године“, издатој у Београду 1928, налази се и његова фотографија у раскошној војводској одећи. Чак је и једна београдска улица добила његово име.

³⁾ Dr. Milan Prelog, Povijest Bosne u doba osmanlijske vlade, Sarajevo (без назначења године), II dio, 159.

⁴⁾ Фердо Шишић, Југословенска мисао, Београд 1937, 213.

I

Мусић се родио око 1843 у једном селу бротњанске области, између Мостара и Љубушког. У младости је испољавао врло немиран дух и пустоловне склоности, али се ипак определио за свештенички позив. По свој прилици да је то учинио по жељи свога ујака, мостарског бискупа фра Анђела Краљевића. За сиромашне херцеговачке католике самостан је пружао једину могућност да се дође до образованости и положаја. Учење богословије започео је у манастиру Широком Бријегу код Мостара. Строгост тамошњег живота била му је неподношљива; решио се да тражи нешто друго. Са осам другова, међу којима је био и доцнији проповедник братства католика и православних, фра Грга Шкарић, — он је 1868 побеглао из манастира у намери да се пребаци у Србију. Покушај није успео; сви су похватани. Али су Мусић и још један бегунац успели, заузимањем француског канзула у Сарајеву и босанског управника Осман-паше, да добију турску стипендију за медицинске студије у Цариграду. Ни ту Мусић није имао мира. После непуне године дана прешао је у Београд, а затим се под утицајем бискупа Краљевића ипак решио да продужи богословију. У Острогону, у Мађарској, завршио је студије и добио свештенички чин 1873 године. Одатле је отишао за жупника у село Равно, близу Стоца у Херцеговини. Ту су га зетекли догађаји који су довели до устанка⁶⁾

Био је један од шесторице католичких свештеника из Херцеговине који су, приликом путовања цара Фрања Јосифа по Далмацији (априла 1875), улучили прилику да га поздраве у Дубровнику. Контакт аустриског владаоца са султановим поданицима, у том критичном времену, учинио је много да појача врење код херцеговачких католика. Познато је да је одмах после тога почело договарање између првака католичких села у југозападној Херцеговини. Састављен је и план акције, а Мусићу је понуђено врховно заповедништво над покретом. Он је то желео и очекивао.⁷⁾ Одмах се бацрио на прикупљање и организовање бораца. Оружје и муницију добијао је из Далмације, у довољној количини од одбора за помагање устаника. Његови оружани одреди бројили су у почетку лета 1875 око 1000 бораца; међу њима било је и православних.⁸⁾

Турци су посматрали те припреме са чудним спокојством. Власти су имале налог да не употребљавају силу. Веровало се да ће се одреди растурити сами од себе, пре сваке сружане акције. Међутим, неки одреди турских башибозука реше на своју руку да разоружају Мусићеву војску. После једног неуспелог

⁶⁾ Nikola Buconjić, Povijest ustanka u Hercegovini i boj kod Stoca, Mostar 1911, 190. — Fra Grga Martić, sp. d., 54.

⁷⁾ Nikola Buconjić, sp. d. 79 — 82.

⁸⁾ Martin Gjurgjević, Memoari sa Balkana (1858—1878), Sarajevo 1910, 80.

напада они изненада навале на њену позадину и натерају је на бекство ка Далмацији. Операција се, изгледа, свршила без отпора устаника, који су том приликом изгубили само три борца.⁹⁾

У свом приказу Устанка, мостарски бискуп Никола Буцоњић тврдио је да је Мусић водио сталне борбе са Турцима у току 1876, али ближе појединости о њима није дао.¹⁰⁾ Међутим, један савременик из тог краја, Мартин Ђурђевић, службеник у Мостару и у турском конзулату у Дубровнику, помиње у својим успоменама само један заједнички напад Мусића и Пека Павловића: код Клека, на турску војску послату бродом из Мале Азије. Датум није забележио.¹⁰⁾ За друге Мусићеве оружане акције он не зна. Штавише, он је истакао добре односе који су постојали између војводе и турских власти после растурања његовог одреда 1875 године. Мусић се уствари био претворио у мирног управника Поповог Поља. Узео је у своје руке и војну и цивилну власт. Потписивао се са звањем „generalis“. Скинуо је био манџију, обукао доламу, чакшире, на глави калпак од самура „као што га носе мађарски мађнати“, и припасао криву дамаскињу. Једна позната фотографија у тој ношњи сведочи о његовом ратничком изгледу. Турци су у неку руку признавали фактички положај мирољубивог војводе. Не само да га нису нападали, него су чак и упућивали аге да се њему обраћају за решење спорова са њиховим кметовима¹¹⁾.

Други савременик, фра Грга Мартић, забележио је да је Мусићев одред имао само један окршај са Турцима. Он тврди да је Мусић радио по аустријским упутствима. Много се, каже, дописивао са бароном Родићем, аустријским гувернером Далмације, „што је значило да има с њиме споразумљење у сврхе аустријске“¹²⁾.

Ово стално затишје у његовом крају омогућило је војводи извесну политичку активност. Он је био један од потписника одговора херцеговачких војвода на Андрашијев план за решење сукоба, — одговора који је предао барону Родићу крајем марта на састанку у Суторини.¹³⁾ Доцније пред улазак Црне Горе у рат са Турском, учествовао је на састанку херцеговачких војвода одржаном на Цетињу. Том приликом изгледа да је добио од кнеза Николе нешто новаца, по свој прилици руског порекла¹⁴⁾. Али се ипак потпуно уздржао од учешћа у црногорском ратовању. Томе су можда допринела упутства из Задра.

⁹⁾ Isti, 82.

⁹⁾ Nikola Buconjić, sp. d. 116.

¹⁰⁾ Martin Gjurgjević, sp. d., 98.

¹¹⁾ Isti, 82.

¹²⁾ Fra Grga Martić, sp. d., 56.

¹³⁾ G. de Wesselitsky Bojidarevitch, Dix mois de ma vie (1875 — 1876), Paris 1929, 158.

¹⁴⁾ Martin Gjurgjević, sp. d., 106.

Ђурђевић тврди да је за ту послушност Мусић примао у Метковићима аустријску плату од 1000 круна месечно.¹⁵⁾ И са турске стране је нешто примио. Турски конзул у Дубровнику жалио се на Мусићеву нелојалност према султану: тиме што се приближио Аустрији погазио је био дату реч да ће остати веран ако турска војска не удари на њега; поред тога, није довољно узвратио ни за одликовање и новчану награду добијену од турског заповедника у Требињу¹⁶⁾. Војвода је, дакле, користио све изворе снабдевања.

Војнички је постао активан тек после одлуке Берлинског конгреса да Аустро-Угарска окупира Босну и Херцеговину. Приликом уласка аустријске војске муслимани су покушали да се силом одупру окупацији. Позвали су у помоћ православне и католике, али им се они нису одазвали. Мусић је, штавише, сакупио 800 бораца да помогне око савлађивања побуњених муслимана у околини Стоца. Учествовао је у операцијама колоне генерала Јовановића. Иако његова помоћ није тада много цењена од стране аустријског заповедника, он га је ипак, после смирења Херцеговине, послао у Беч на челу једног одбора од десетак чланова одређених да поздраве цара. Мусић је тада добио орден Фрање Јосифа.

По повратку у Херцеговину поставио је он питање због свог будућег положаја. За старо жупничко место није хтео ни да чује. Аустријанци су предлагали да му издејствују једно боље са сталном платом. То је било мало за његову амбицију. Тражио је да му се призна војводски или генералски чин и додели неко управно звање у Херцеговини. Ако то не може, онда бар бискупско место. У Бечу су, међутим, сматрали да он прецењује своје заслуге. После годину дана решавања послали су му још један орден Фрање Јосифа и одредили плату од 600 форинти годишње. Мусић је одбио да је прими.

Док је трајало погађање са аустријском владом боравио је у Стоцу. Млад и бујан (тек му је било око 35 година), он се, од дуга времена, упустио у љубавну авантуру са једном младом Херцеговком, и, сит свештеничког позива, склонио се са њом у Црну Гору. Тамо није могао дуго остати. Кнез Никола је био киван на њега због држања за време Устанка. Знао је и за његове везе са далматинским првацима и бароном Родићем. Без средстава, у немогућности да се венча у православној цркви, Мусић је морао тражити уточиште у Србији. Стигао је у Београд средином 1881 и добио скромно место у управи београдске поште и телеграфа.¹⁷⁾

¹⁵⁾ Исти, 155.

¹⁶⁾ Исти, 160.

¹⁷⁾ Nikola Buconjić, sp. d., 216. — Fra Grga Martić, sp. d., 58. — Dr Milan Prelog, sp. d., II, 159.

II

Крајем јануара 1883 примила је српска влада вест са Цетиња да је тамо дошао кнез Пегар Карађорђевић. То је био јак удар за слабе живце краља Милана. Откад се бадио у наручје Аустро-Угарске он је све више сумњичио своје противнике да помажу Карађорђевића у плану да му преотме престо. Атентат извршен на њега три месеца пре цетињског догађаја изгледао му је као доказ да су они били решени да то постигну овим средствима.

Главни противник била му је Русија. Њено жртвовање српских интереса у Сан-Стефану и на Берлинском конгресу приморало га је да се приближи Аустро-Угарској. Русија се испрва држала као да јој више није стало до Србије. Али кад је српска влада сменила митрополита Михаила (1881), због панславистичке пропаганде у Босни, она је одједном почела показивати вољу да поврати изгубљени утицај. У низу опомена, претњи и иступа руске владе и разних руских личности, долазак Карађорђевића на Цетиње, а затим вест о његовој веридби са најстаријом кћери кнеза Николе, — оцењени су од стране краља Милана и његових министара као изванредно озбиљни знаци. За њих је то била чисто руска интрига срачуната на враћање Србије под руски утицај.¹⁸⁾

Краљеви односи са кнезом Николом нису никад били добри; али од како су Руси почели обасипати црногорског кнеза почастима и похвалама и говорити о Црној Гори као о новом Пијемонту Српства, они су постали готово непријатељски. Вест о Карађорђевићевој веридби примио је краљ као личну увреду. Дајући своју кћер сињу убице кнеза Михаила, Никола је чинио најнепријатељскији гест према династији Обреновића. Краљ је био убеђен да су он и Карађорђевић радили по руским упутствима; а пошто су жонци истраге о атентату водили до извесних руских службених личности, то му је изгледало потпуно доказано да су „претенденти“, Никола и Русија учесници у једној завери упереној против њега¹⁹⁾. Узалуд му је аустро-угарски министар иностраних послова, граф Калноки, слао умирујуће поруке поводом цетињског догађаја. Краљу се чинило да министар прихвата исувише наивно руска и црногорска уверавања о безначајности те посете.

Једна нова вест о акцији Карађорђевића дошла је да појача његову узнемиреност. Крајем фебруара влада је дознала да претендент окупља у Црној Гори једну већу чету са којом намерава упасти у Србију током следећег месеца. За ту сврху,

¹⁸⁾ Khevenhüller an Kalnoky, Belgrad 1 Februar (tel.) und 8 Februar 1883. St. A. Wien. Препис у архиви С. А. Н. бр. 7940.

¹⁹⁾ Ibid., 8 Februar 1883.

гласила је вест, добио је од Русије неколико стотина хиљада дукаћа. Чланови дружине имали су бити заврбовани међу избеглицама из Херцеговине и Кривошија, одбеглим после угушених устанака. Оружје се очекивало из Одесе руским бродом који је имао стићи у црногорске воде још у току марта. Вест је долазила од личности сумњивог карактера, али блиске аустријском Министарству иностраних послова. То је био бечки новинар Розен, добро познат српској влади као Калајев повереник, а још боље по његовој улози у закључењу уговора са Бонтуом о прађењу жељезнице. Розен је поверио ту вест министру финансија Чеди Мијатовићу; открио му је и њен извор: секретар руске амбасаде у Бечу кнез Кантакузен, који му је, како се хвалио, показао и наређење из Петрограда да се припреми састанак између Карађорђевића и кнеза Николе.²⁰⁾

Иако Розенова личност није уливала много поверења, велика прецизност информације узбудила је и краља и владу. Тражен је начин да се она провери и, у случају да се покаже тачна, прикупе даљи подаци потребни за одбрану од упада. Послати поверљивог човека у Црну Гору изгледало је најбоље, али и најопасније. Опомену за то претстављало је убиство херцеговачког првака Алексе Јакшића, априла 1882, од стране војводе Сочиће, по наређењу самога кнеза. Дошавши из Београда Јакшић је осумњичен да ради за Србију и зато смакнут.²¹⁾ Да би се избегла та опасност, српска влада је решила да пошаље повереника у онај део Санџака који се граничио Црном Гором. Одатле би могао мотрити на сумњива кретања и извештавати Београд.

Избор владе пао је на дон Ивана Мусића. Некад разметљиви и амбициозни војвода, он се сада као избеглица морао задовољити службом на београдској пошти и неугледним звањем „поштгара III. класе“. У то време вршио је и дужност полициског комесара на градилишту код Рипањског тунела. То је све што је могао добити, иако му је непријатељство кнеза Николе служило као препорука код владе. Можда му је по скромно звање дато услед тога што је побегао из Аустрије и влада је знала са каквом је пажњом та сила, после скоро угушене буне, пратила кретање херцеговачких избеглица.

Мусић је пристао на ту мисију. Имао је разговор са претседником владе Миланом Пироћанцем и са једним владиним чиновником. На захтев тог претставника дао је часну реч да ће се најлојалније држати према Аустрији, чије су трупе тада окупирале и Санџак. Обавезао се такође да ће поверени задатак најбрижљивије извршити. Изложен му је план рада који се састојао у томе да пређе у Санџак преко Јавора и, не настањујући

²⁰⁾ Ibid., 3 März 1883, N° 16. — Дневник Милана Пироћанца, I, 37 — 38., под 13 и 16 фебруаром 1883. Необјављен, у приватном власништву.

²¹⁾ Khevenhüller an Kalnoky, Belgrad 3 März 1883, N° 16. Ibid.

се нигде на дуже време, да крстари око Фоче, Пљеваља, Колашина, Сјенице, Берана, Бијелог Поља, Чајничка и Приједора. У близини црногорске границе имао је наћи два своја поуздана човека, са којима би удесио да одлазе на Цетиње и у Подгорицу сваког пазарног дана ради прикупљања вести. Ако Карађорђевић крене с четом, он ће удесити да ти људи ступе у њу, „и тада би, преко њих, могао све учинити“. Пошто је утврђен у начелу плана мисије, остало је још да се разраде детаљи Мусићевог кретања, одреди начин одржавања везе са Београдом, да се снабде новцем и да се на згодан начин прикрије та мисија од његове околине у Београду. Владин претставник је мислио и на то да му треба „израдити у Аустрији амнестију“²²⁾.

Пада у очи реч „амнестија“. Међутим, нема трага о томе да је Мусић икада био осуђен од неког аустриског суда, чак ни за отмицу девојке. Судићи по тој бризи да му се издејствује амнестија и по траженом обећању да неће ништа радити против Аустрије, изгледа да је српска влада била убеђена да он хрђаво стоји код Аустријанаца и да их дубоко мрзи. Она се плашила неприлика ако би Мусић додиром са старим бунтовницима покушао нешто против окупационе војске. Мусић је остављао утисак човека који с муком савлађује мржњу према новом господару Босне и Херцеговине.

Реферат владиног претставника о разговору са њим садржавао је, као што смо видели, и његово обећање да ће, ако Карађорђевић заиста крене са четом, убацити у њу своја два поуздана човека преко којих би могао „све учинити“. Овај израз значи, по свој прилици, да се радило и о убиству претендента. Вероватно да је оно тражено од Мусића у сагласности са краљем и владом. Ма колико да је мисао била сурова, она не треба да изненади код владаоца нервно оболелог, који је од доласка на престо живео у страху од Карађорђевићевих агента. Није ли то убиство могло изгледати у његовим очима као чист случај нужне одбране? Влада, са своје стране, делила је његов страх од Русије и њеног штићеника. План да га се отараси могао јој је изгледати добро скројен. Ко би је смео сматрати одговорном за убиство извршено на туђој територији, усред једне пустошовине, од људи које је Карађорђевић лично сакупио? Мусић је изгледао довољно прекаљен да то уреди, а и више да утре сваки траг.

Краљ је сматрао за потребно да се за Мусићеву мисију затражи пристанак аустро-угарске владе. Иако та ствар није

²²⁾ Реферат о Мусићу, непотписан и без датума; рукопис Милана Ђ. Милићевића, књижевника, тада начелника Министарства унутрашњих послова. Артије Милана Пироћанца, у приватном власништву. — У „Дневнику“ Милана Ђ. Милићевића налази се само под 19 фебруаром 1883 забелешка о тој ствари, која гласи: „Послан у Херцеговину И. М.“ Архива С. А. Н. бр. 9327/11.

имала везе са српским обавезама из тајне конвенције (чак ни са чл. 2., који је наметнуо Србији обавезу да спречава све „мутње које би, полазећи са њеног земљишта, ишле против Аустро-Угарске Монархије, подразумевајући ту и Босну, Херцеговину и Ново-Пазарски санџак“), — он је ипак желео да отклони сваку сумњу. За њега је подршка Аустро-Угарске претстављала тада главни услов за опстанак на престољу.

По његовом наређењу Пироћанац је саопштио 19 фебруара аустро-угарском посланику, грофу Кевенхилеру, добијене податке о Карађорђевићевом плану. Посланик је изразио сумњу у истинитост тако фантастичне вести. И Пироћанац је признао да му извор не изгледа веродостојан, али да вест заслужује пажњу, па чак и проверу, особито због краљеве узнемирености. Осим тога, навео је и извесне чињенице, које су давале основу за подозрење. Прво, вест да је у Црној Гори образован један батаљон од херцеговачких избеглица, и друго, да је Карађорђевићев боравак на Цетињу испао дужи него што се очекивало, а није било ни знакова да ће се скоро окончати; напротив, говорили су да ће он предузети пут по унутрашњости Црне Горе, што би знатно отежало контролу над његовим радом.

Пироћанац је изразио наду да ће аустриска влада доставити Београду све занимљиве вести о Карађорђевићу до којих буде дошао њен посланик на Цетињу, витез фон Темел. Упозоравајући дискретно на опасност од наседања причама кнеза Николе, он је изразио и веровање да ће Темел умети да се послужи и другим, сигурнијим изворима. Српска влада, са своје стране, рекао је Пироћанац, решила је да пошаље једно поверљиво лице, које би имало посматрати са територије Санџака свако кретање из Црне Горе према Србији. Поменуо је Мусића и рекао да је војвода већ добио потребна упутства. Једно од њих, дато по краљевом наређењу, стављало му је у дужност да избегава све тачке поседнуте од стране аустријских трупа. Краљ је такође захтевао да се за ту мисију прибави сагласност грофа Калнокиа. Пошто је она изгледала несумњива, Пироћанац је замолио да се за Мусића издејствује дозвола да се, у случају опасности или потребе слања хитног извештаја, може обраћати за помоћ најближој аустријској војној посади. Он би онда слао телеграфске извештаје влади преко аустријског посланства²³⁾.

Вест није била нова за Кевенхилера. Пре Пироћанчевог саопштења он је био сазнао за ту мисију — и то од самог Мусића. Војвода је био аустријски повереник.

Да ли је Пироћанац знао за Мусићеве односе са Аустријским посланством и за субвенцију коју је примаво, то Кевенхилер није био у стању да докучи из разговора са њим; више је веро-

²³⁾ Khevenhüller an Kalnoxy, Belgrad 3 März 1883, N° 16. Ibid.

вао да не зна, јер Мусић није имао рачуна да се то открије, а са аустриске стране, тврдио је он, предузимане су све мере опрезности.²⁴⁾ И заиста, из реферата владиног претставника о разговору са Мусићем види се да је посланик био у праву.

Како је дошло до тога да је војвода постао аустриски повереник? То је био неумитан завршетак његове пустоловне егзистенције. Сарадња са бароном Родићем за време устанка морала је, у великој мери, допринети моралном паду декласираног и разочараног вође. Навикнут да прима аустриске плате за издржавање покрета и за личне потребе, он се у београдским невољама сетио тог извора и понуде плате која му је учињена пред бекство из Херцеговине. Крајем 1881, после неколико молби, добио је пријем код грофа Кевенхилера. Испричао му је своју прошлост, истакао заслуге за Аустро-Угарску и пожалио се на тешко материјално стање у коме се налазио. Бекство из Херцеговине правдао је неподношљивошћу прогона од стране противника. Али сад је зажелио да се тамо врати. Уверавао је посланика да би своју лојалност према Аустро-Угарској доказао делима; са великим утицајем који је имао на становништво у родном крају он је могао корисно послужити у сузбијању акција одметничких „банди“. Открио му је своја сазнања о раду у Београду босанских и херцеговачких емиграната и о припремама за устанак на пролеће у окупираним покрајинама. Све је то било само увод у молбу да му се додели новчана помоћ: тражио је 300 форинти. Кевенхилер му је дао 30 наполеона. Посланство је имало „добре“ податке о његовом држању у Београду; знало је да је одбио понуду за сарадњу херцеговачких емиграната Алексе Јакшића, Миће Љубибратића и „других агитатора и незадовољника“. С обзиром на догађаје у Херцеговини, Кевенхилер је сматрао да би га требало задобити и затражио је из Беча да му се додели новчана помоћ.²⁵⁾ Мусић је упутио молбу и аустриском цару; изразио је жељу да се помири са католичком црквом и замолио да му се омогући повратак у Херцеговину. У Бечу су били вољни да му изађу у сусрет; сматрали су да би његово присуство на подручју устанка могло бити од користи за акцију смиривања. Али се томе успротивио војни и цивилни гувернер Херцеговине, генерал Јовановић. Он је тврдио да је Мусић побегао из властитих побуда и да би његов повратак у тадашњим приликама био

²⁴⁾ Ibid. „Seine Beziehungen zur Gesandtschaft habe ich stets sehr geheim gehalten. Aus den Worten des Ministres konnte ich nicht erthen, ob ihm Musić's Verhältnisse zu mir oder dessen Subventionirung bekannt sei. Ich möchte beinahe glauben, er wisse nicht davon da Mussić selbst keine Interesse hat sich als unser Vertrauensmann zu erkennen zu geben und auch sonst jede gebotene Vorsicht beobachtet wurde“. Из овога би се могло закључити да је у то време српска влада трпела рад аустриских повереника.

²⁵⁾ Кевенхилеров извештај из Београда од 22 децембра 1881 споменут у расправи Хамдије Капиџића, Прилози историји устанка из године 1882, Годишњак Историског друштва Босне и Херцеговине, 1951, 245.

штетан. Ово мишљење је усвојено. Мусић је остао у Београду примајући субвенцију и уходећи да би је заслужио. Тако је, на пример, доставио почетком марта 1882 да се Босанац Стојан Чокорило спремао да са четом од 22 борца, већином избеглица, прискочи у помоћ херцеговачким побуњеницима.²⁶⁾

Кад је фебруара 1883 примио понуду српске владе, Мусић се јавио Кевенхилеру и затражио одобрење да је може прихватити. Оно му је дато. У извештају, упућеном Калнокију, посланик је правдао своју одлуку потребом да лице одређено за ту мисију буде оно на које Аустро-Угарска може „апсолутно рачунати“; да је одбио дати одобрење Мусићу, српска влада би послала друго лице над којим он не би могао вршити пуну контролу. Осим тога, сматрао је да се и због указаног поверења од стране краља не би смела правити никаква сметња његовој намери. Молио је да се одобри предложени начин обавештавања.

Кевенхилер је сматрао да би требало искористити Мусићеву мисију и у циљу прикупљања података о намерама херцеговачких емитраната у Црној Гори, као и о руским интригама. Мада се нису назирали знаци о припреми новог устанка, ипак је, по његовом мишљењу, била потребна предострожност. Снага за устанак је истина недостајала, али је он био прижељкиван и претказиван са више страна. Зар та мисија није била погодна — и ретка — прилика да се за обавештавање „искористи поверљив послат о трошку српске владе?“

Што се тиче главног циља мисије, Кевенхилер није очекивао никакве податке о Карађорђевићевом пучу; није веровао ни у истинитост те вести, али је ипак молио да се одобри Мусићев одлазак²⁷⁾.

У Бечу су сматрали да краљ Милан претерује што се тиче значаја цетињског догађаја. Калноки је веровао у то да је посета Петра Карађорђевића била „плански инсценирана“, али не од стране одговорних руских чинилаца. Чак је веровао и у то да руски владини кругови нису били ни упућени у тај план. Он је сумњао и у тачност вести, коју је краљ био добио од новинара Манојла Ђорђевића Призренца, да су се кнез Никола и претендент раније састали у Москви, у лето 1882. Руску владу није, дакле, сматрао одговорном за цетињски догађај, али је ипак одлучио да је замоли, у сарадњи са немачком владом, да искористи свој утицај на Цетињу ради окончања Карађорђевићевог боравка.²⁸⁾

Такав корак поновио је и Темел. Чим му је кнез Никола дао уверавања да ће гост кренути за Париз, и чак прецизирао

²⁶⁾ Исто 6 марта 1882, у истој расправи.

²⁷⁾ Khevenhüller an Kalnoky, Belgrad 3 März 1883, N° 16. St. A. Wien. Препис у архиви С. А. Н. бр. 7940.

²⁸⁾ Kalnoky an Khevenhüller, Wien 5 März 1883. Ibid.

да ће то бити 11 априла, афера је могла изгледати ликвидирана. Зато је Калноки смамтрао да нема места Мусићевој мисији; она је само могла да створи неприлике у односима са Турском, која би њу свакако приписала аустро-угарској влади. Страховање краља Милана од упада из Црне Горе почивало је, по његовом мишљењу, на чистој фантазији.²⁹⁾

Тако је Мусићева мисија коначно отпала. Али је страх од Карађорђевићеве акције и даље мучио краља и владу. Ако је и била измишљена, вест о упаду из Црне Горе, они су баш тих дана добили други доказ о његовим превратничким плановима: признање атентаторке Јелене Марковићке да је имала састанак са њим и обавестила га о својој намери.³⁰⁾ После Цетиња краљ је пренео на Букурешт оптужбу да је постао средиште Карађорђевићевих завера. Он је сумњичио многе личности у Србији, чак и неке из околине његових министара. То се претварало у манију гоњења. „Свака нова опасност, уображена или стварна“, известио је аустро-угарски посланик, „утврђује краља у мисли да његов спас лежи у најужем наслону на Аустро-Угарску. Ја нећу да предвиђам могуће догађаје велике политике, који прелазе мој скучени хоризонт. Али из извесних наговештаја, које краљ Милан мени чини, а који са мене склизну као непримећени, стекао сам уверење да он не гледа са догматском чврстином на владавину своје династије. Мисао да би Србија могла постати један саставни део Хабзбуршке Монархије изникла је готова у краљевој глави. Не мислим да је немогућно пронаћи услове за зрелост ове идеје“.³¹⁾

III

Мусић је остао неколико година у српској служби³²⁾, — а по свој прилици, и у аустриској. Какве је све користи од њега имало Аустро-угарско посланство, тешко је рећи. Односи између Србије и Монархије били су толико присни до абдикације краља Милана, да је најчешће сам краљ, са својим необузданим изливима, био довољан извор за обавештавање о службеним стварима. Можда је Мусић тада служио за контролисање рада опозиције, русофилски расположене, и малог круга босанских и херцеговачких емиграната. Обележен и сам као емигрант, и још као противник Аустрије, он је могао задобити поверење тих кругова. У даљим извештајима Аустро-угарског посланства није нађен помен о његовим услугама. О томе би се можда могло наћи више података у аустриском Ратном архиву, пошто је везу са њима вероватно највише одржавао војни изасланик.

²⁹⁾ Ibid., Wien 7 März 1883, (tel). Ibid.

³⁰⁾ Khevenhüller an Kalnoky, Belgrad 18 März 1883. Ibid.

³¹⁾ Ibid., 28 April 1883.

³²⁾ Његово име се последњи пут види у „Државном календару“ за 1889 годину, у одељку који садржи шематизам српске администрације.

По свему судећи, Мусић се примио ове улоге из жеље за угоднијим животом. Одрицања су му и раније тешко падала; због тога је и жудео за влашћу. Кад му је ускраћена могућност уздизања, он се побринуо да бар задовољи жељу за угодношћу. Са таквим карактером он није могао имати идеала нити се искрено везивати. Херцеговачки устанак пружио је прилику њему, непознатом сеоском жупнику, да дође до положаја. При томе се руководио само интересом католичке цркве, који је био и његов: као католички свештеник он није могао очекивати нарочиту будућност од присаједињења Херцеговине Црној Гори. Зато се од почетка устанка држао Аустро-Угарске. Очеvidно да је све радио по упутствима својих црквених старешина и аустријских власти: наоружавање чета у циљу да се отстрани утицај православних војвода са подручја Јужне Херцеговине, држање по страни од оружаних акција устаника и Црногораца, учешће у савлађивању муслиманског устанка у почетку окупације. Све је то било у интересу Аустро-Угарске.

Али зашто је ипак, у то време, постојало извесно неповерење према њему код Аустријанаца и зашто је тако шкрто одговорено на његово тражење да му се, као награда за услуге, издејствује бискупско звање или војводство над делом Херцеговине? Можда се у Бечу тада сумњало у потпуну лојалност човека који је био готов да прими новац од кнеза Николе и од турског заповедника Требиња истовремено кад и од аустријских власти. По свој прилици да су му и старешине католичке цркве оспоравали потребне моралне квалификације за напредовање. Мусићевом тражењу није смела удовољити католичка држава, као што је била Аустро-Угарска, у којој је црквена хијерархија претстављала један од главних стубова режима. Ма колико да је он био заслужан за спровођење аустријске политике за време Устанка, он је, све скупа, ипак остављао утисак разметљивог пустиолова.

За Аустро-Угарску Мусић је свакако био заслужан. Али сада, када је то утврђено на несумњив начин, његово име не би смело остати и даље поред имена војвода који су се борили за ослобођење Босне и Херцеговине од сваке туђе, несловенске управе.

Војислав Ј. Вучковић